

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ІДЕЯХ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Анотація. У статті розглянуті педагогічні умови виховання студентів вищих навчальних закладів на ідеях толерантності. Виділено основні завдання педагогіки толерантності, а також охарактеризовано рівні толерантності. Визначено основні напрямки педагогіки толерантності.

Ключові слова: педагогічна толерантність, виховання особистості, завдання педагогіки толерантності, типи і рівні толерантності, педагогічна діяльність вчителя.

Аннотация. В статье рассмотрены педагогические условия воспитания студентов высших учебных заведений на идеях толерантности. Выделены основные задания педагогики толерантности, а также охарактеризованы уровни толерантности. Определены основные направления педагогики толерантности.

Ключевые слова: педагогическая толерантность, воспитание личности, задачи педагогики толерантности, типы и уровни толерантности, педагогическая деятельность учителя.

Natalia Komisarenko
Uman National University of Horticulture
(Uman, Ukraine)

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATION OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE IDEAS OF TOLERANCE

Abstract. The pedagogical conditions of students' education on the ideas of tolerance are considered in the article. The main tasks of pedagogic of tolerance are defined and the different levels of it are characterized. The main directions of pedagogic of tolerance are defined.

Keywords: pedagogical tolerance, education of personality, tasks of the pedagogics of tolerance, types and levels of tolerance, pedagogical activity of a teacher.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства наукова педагогічна думка здійснює пошук нових пріоритетів у вихованні підростаючих поколінь, пов'язаних з виведенням освіти України на рівень розвинених країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних та організаційних засад.

Сучасна епоха характеризується глобалізацією проблем у взаємозв'язках та потребує таких форм співіснування між державами,

народами, людьми, що базуються на засадах толерантності, ненасильства, культури миру та співробітництва. З появою явища глобалізації відсутність толерантності у взаєминах народів і держав призведе до самознищення людства, тому толерантність, як характеристика, основа міжнародних взаємин, стає передумовою подальшого існування людської цивілізації. Взаєморозуміння між людьми, взаємопроникнення різних культур, повага до традицій інших народів, свідоме прийняття альтернативної точки зору, плюралізм думок і оцінок – ось те, чому повинне навчитися людство.

В Україні, яка за своїм геополітичним становищем опинилась на перехресті світових культур, проживають представники всіх релігій світу, а це означає, що питання терпимості, етичності, гуманістичного виховання набувають особливої ваги і стають вагомим чинником внутрішньої стабільності в країні. З огляду на це особливо важливим та актуальним завданням світового співтовариства та громадськості є формування в громадян психології толерантності та виховання молоді в її дусі.

Для розв'язання цього завдання було докладено чимало зусиль різними міжнародними організаціями. Зокрема, Генеральна Асамблея ООН проголосила 1995 рік Міжнародним роком, присвяченим терпимості. Серед важливих заходів цього року - проголошення 16 листопада Міжнародним днем толерантності, а також прийняття 28-ю сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року Декларації принципів толерантності. Ця Декларація визначає толерантність як «повагу, сприйняття та розуміння багатого розмаїття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості», «обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму, демократії та правопорядку». «Толерантність» означає, що кожен може дотримуватися своїх переконань і визнає таке саме право за іншими» [3].

Виховання в дусі толерантності Декларація розглядає як невідкладне завдання, яке «повинне розвивати в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії» [3].

Відомо, що виховання високих моральних якостей – головна мета педагогічної науки. Особливої гостроти ця проблема набуває в зв'язку з підготовкою нової генерації педагогічних кадрів. У цих умовах перед вищою школою постає нагальне завдання – дати Україні педагогів, здатних у практичній діяльності виходити з сутності гуманізму та природи самого виховання, його потреб та інтересів.

Необхідність розв'язання у вищих навчальних закладах проблеми виховання особистості вчителя, толерантного за своїм світосприйняттям, ставленням до дійсності відповідає вимогам Закону України «Про освіту», Державної національної програми «Освіта. Україна XXI ст.», Концепції національного виховання, Національної доктрини розвитку освіти, а також проекту Концепції громадянського виховання особистості.

Як свідчить реальність, найбільше перешкоджає ефективності педагогічної взаємодії авторитаризм. Нинішнє суспільство є посттоталітарним. Характерними рисами освітянських установ минулих десятиліть були одноманітність і загальний для всіх характер програм, установок, формалізація взаємодії елементів систем, авторитарний, директивно-установчий характер, стиль навчання, виховання та управління. Відповідно до цього формувалась і адміністративно-командна педагогіка. Вчителі, які відчували на собі авторитарний вплив, використовували

його і в своїй педагогічній діяльності.

Толерантна освіта є передумовою створення мирних взаємин у суспільстві. Бути толерантним – це культурне спілкування з оточуючими, гарячий відгук на чужий біль, допомога близьким і чужим людям, вміння правильно підтримати людину і в горі, і в радості, шанувати, поважати і передавати з покоління в покоління традиції, звичаї і навички нашого народу.

Отже, толерантна особистість – це:

- людина, яка добре знає себе і визнає інших;
- виявляє співчуття, альтруїзм, чуйність, терпіння, почуття гумору;
- терпима до розбіжностей;
- доброзичлива;
- не засуджує інших;
- володіє собою;
- має високий рівень емпатії;
- уміє слухати;
- проявляє довіру [6].

Толерантність як педагогічне явище входить до комплексу завдань процесу виховання та виступає як особистісна якість, що підлягає розвитку не тільки у ході навчання та виховання, але й самовиховання. Педагог повинен поставити мету сформувати у вихованця знання, вміння та навички толерантного ставлення до оточуючих, бажання включити толерантність в особистісну систему цінностей, і, як результат, що спонукає до толерантної поведінки в конкретній ситуації, – установку на толерантність, спираючись на яку вихованець у ході різноманітної спільної діяльності з викладачем, а також в ході подальшого самовиховання буде розвивати у себе толерантність як особистісну рису [2].

Припускаємо, що толерантність у процесі інтеріоризації етичних принципів спілкування стає однією з невід'ємних характеристик індивіда як особистості за умови наявності сформованої установки на толерантність, включення цього поняття в індивідуальну систему цінностей, сформованості знань про толерантність, а також вмінь і навичок толерантної взаємодії. Ці моменти ми розглядаємо як складові частини толерантності особистості, які визначають хід та результати процесу виховання цієї особистісної якості. Таким чином, виховання цих складових частин (установок, ціннісних орієнтацій, знань, вмінь і навичок) необхідно розглядати як педагогічні умови процесу виховання толерантності, що характеризують його зміст. З іншого боку, комплекс педагогічних умов повинен бути доповнений методичними умовами. Серед них відзначимо використання різноманітних організаційних форм навчально-виховної роботи (лекційних, дискусійних, ігрових). Із усіх складових частин цього комплексу найбільш суперечливим є формування установки.

Установка – це психологічне за своєю природою поняття; воно визначається як «готовність, схильність суб'єкта до сприйняття майбутніх подій та дій у певному напрямку; забезпечує стійкий цілеспрямований характер протікання відповідної діяльності; служить основою для доцільної вибіркової активності людини» [7].

У цьому визначенні підкреслюється сутність установки не як характеристики самого індивіда (суб'єкта), а як характеристики його стану в той

момент часу, якому відповідає певна ситуація. Таким чином, оточуючі обставини (як внутрішні, так і зовнішні) здійснюють значний вплив на формування установки. Разом з тим, таке розуміння установки не вказує на якісні ознаки стану індивіда в окремо взятій момент часу, більше того, однозначна залежність установки від стану індивіда створює певні труднощі для формування на її основі цілісної якості особистості.

Інші визначення також підкреслюють ситуативну зумовленість установки. Наприклад, «Установка – готовність суб'єкта до тієї чи іншої діяльності, що актуалізується при передбаченні чи появі певного об'єкта, явища або несе у собі риси цілісної структури особистості із сталим набором характеристик» [4].

Виховання цих складових частин (установок, ціннісних орієнтацій, знань, вмінь і навичок) необхідно розглядати як педагогічні умови процесу виховання толерантності, що характеризують його зміст. З іншого боку, комплекс педагогічних умов повинен бути доповнений методичними умовами. Серед них важливе місце відводиться використанню різноманітних організаційних форм навчально-виховної роботи (лекційних, дискусійних, ігрових тощо).

Основними завданнями педагогіки толерантності є: передача знань про толерантність через навчання; формування вмінь і навичок толерантної взаємодії з іншими; виховання толерантності як однієї з найважливіших якостей особистісної системи цінностей (через виховання шляхом розвитку потреби та здатності до вибору) та на цій основі - мотивів толерантної поведінки та установки на толерантність. Установка на толерантність – це налаштованість індивіда на певний тип поведінки, яка полягає в його емоційно-вольовій готовності а) до рівноправного діалогу з іншою людиною та в критичному сприйнятті явищ навколишньої дійсності; б) до цілісного сприйняття «іншого» з усвідомленням та прийняттям його характерних рис як вияву індивідуальності та неповторності; в) до компромісу; г) частково поступитися власними інтересами задля розв'язання та попередження конфлікту в ситуаціях зіткнення двох індивідів, які відрізняються один від одного своїм статусом (статевим, віковим, професійним, расовим).

Різноманітність видів рівнів толерантності спонукає поставити питання про те, яку толерантність слід виховувати в процесі підготовки майбутніх вчителів.

На нашу думку, визначальними критеріями для виділення видів і рівнів толерантності повинні стати характеристики суб'єктів, які взаємодіють. Для того, щоб визначити рівень толерантності, слід проаналізувати масштаб суб'єктів. Так, можна говорити про толерантність на рівні соціальної групи (групово толерантність), політичної партії або руху (політична толерантність), національної спільноти (етнічна толерантність), на рівні окремо взятої особистості (індивідуально-особистісна толерантність).

Виділимо мінімальний (початковий) та максимальний (мегарівень) рівні толерантності. Першим із них є толерантність людини стосовно самої себе (самотолерантність), коли індивід змушений робити значні зусилля для того, щоб прийняти себе таким, яким він є, та розвинути в собі соціально значущі якості, не втративши при цьому особливостей, у котрі вплітається його власна індивідуальність. Таким чином, для того, щоб жити в мирі з самим собою, необхідно бути толерантним стосовно себе. Мегарівнем є толерантність, яка виявляється під час взаємодії самостійних державних утворень. Нинішня

міжнародна політична ситуація, за якої окремі держави диктують свою волю іншим, менш розвинутим, та втручаються у внутрішню політику інших держав, спонукає громадськість поставити питання про міжнародну толерантність [5].

Якщо взяти до уваги специфіку вчительської праці, в процесі якої викладачу в навчальній, виховній, методичній та організаційній діяльності доводиться встановлювати стосунки з великою кількістю людей різноманітних професій, політичних переконань, релігійних поглядів, можна дійти висновку, що педагог повинен володіти вмінням толерантної взаємодії на всіх рівнях та в усіх виявах толерантності. Це підкреслює необхідність введення поняття педагогічної толерантності, під якою розуміється володіння вміннями і навичками толерантної взаємодії та установка на толерантність у процесі здійснення педагогічної діяльності для досягнення завдань толерантного розвитку особистості вихованця.

Отже, педагогічна толерантність є особливою інтегруючою формою, що містить у собі риси всіх видів і рівнів толерантності, визначається завданнями та особливостями педагогічної діяльності вчителя й усією різноманітністю педагогічних ситуацій, є професійно-особистісною якістю вчителя та однією з норм його поведінки, являючи собою один з компонентів педагогічної етики.

Для досягнення мети виховання толерантності нами з'ясовано, які умови навчання та виховання є для цього найбільш сприятливими.

На думку М. Фіцули, навчання, як один із видів людської діяльності, складається з двох взаємопов'язаних процесів – викладання й учіння.

Викладання – діяльність учителя в процесі навчання, що полягає в постановці перед учнями пізнавального завдання, повідомленні нових знань, організації спостережень, проведенні лабораторних і практичних занять, керівництві роботою студентів із самостійного засвоєння знань, у перевірці якості знань, умінь і навичок.

Учіння – цілеспрямований процес засвоєння студентами знань, оволодіння вміннями і навичками. У широкому значенні – це оволодіння соціальним досвідом з метою його використання в практичному житті.

Виховання – система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості [1].

Отже, процес виховання толерантності повинен являти собою єдність викладання, учіння та виховання. При цьому слід мати на увазі, що викладання, учіння та виховання в реальному педагогічному процесі є взаємопов'язаними та складають три аспекти педагогічної діяльності вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаревская Е. В. Гуманизация воспитания старшекласников / Е. В. Бондаревская // Советская педагогика, 1991. – № 9. – С. 50–56.
2. Валитова Р. Р. Толерантность: порок или добродетель // Вестник Московского университета. Сер. 7. Философия, 1996. – № 1. – С. 33–37.
3. Декларація принципів толерантності, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 28-й сесії в Парижі 16 листопада 1995 року // <http://www.tolerance.org.md/rom/docs/decl-u.htm>
4. Конюхов Н. И. Словарь – справочник практического психолога. – Воронеж, НПО «МОДЕК», 1996. – 224 с.
5. Словарь практического психолога / Сост. Ю. Головин. – Минск: Харвест,

1997. – 800 с.

6. Соцька М. Тиждень толерантності у школі / М. Соцька // Психолог, 2004. – № 16. – С. 3–5.
7. Толстой Л. Н. Соединить в себе любовь к делу и к ученикам / Л. Н. Толстой // Учитель: Статьи. Документы. Педагогический поиск. Воспоминания. Страницы литературы. – М., 1991. – С. 95.